

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ Я-КОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТОСТІ У КУЛЬТУРНО-ПРАВОВОМУ КОНТЕКСТІ

Сьогодні постає потреба у швидкому й успішному долученні кожного громадянина в суспільно продуктивну трудову діяльність. У зв'язку з цим значно підвищується роль особистісної активності, ініціативи, здатності та готовності кожного громадянина до перегляду своїх життєвих орієнтирів, настанов, спроможностей і компетенцій. Відтак першочерговим завданням є вивчення процесів та умов саморозвитку і саморозкриття особистості дорослої людини, можливостей реалізації нею свого творчого потенціалу, її самоактуалізації. Це досягається головним чином через канал самоусвідомлення та ускладнення й згармонізування центральної ланки її самосвідомості – Я-концепції, котра визначально спрямовує особистість на доленосні життєві і професійні вибори, вчинки і спосіб життя.

У процесі пізнання себе особистістю постає низка питань: наскільки добре я себе знаю, як правове поле формує моє відчуття Я та мою Я-концепцію? Усі ці запитання та відповіді на них і визначають соціально-психологічне і правокультурне наповнення такого надскладного явища внутрішнього світу людини, як Я-концепція. Коли особа розвивається усередині певного суспільного довілля, то очевидно, що останнє формує, стимулює, обмежує чи зумовлює формування її відчуття Я, котре, повторюючись і закріплюючись у психіці, збагачує Я-концепцію, яка стає самобутньою саме у такому, добре знайомому, довіллі. Адже соціум спричиняє поведінку, думки та відчуття особи через структурно-функціональний формат її власної Я-концепції.

Загалом кожне соціокультурне довілля відрізняється одне від одного, тому формує у своїх представників відмінні Я-концепції, котрі опосередковують інші аспекти індивідуальної діяльності людини. Ці відмінності пов'язані з тим, що в суспільствах існують свої нормативно-правові системи, погляди на життя, а відтак люди інтегрують, синтезують і координують власний психодуховний світ різним чином. Адже культура «пронизує всі без винятку стани суспільного життя, і немає жодного соціального феномена, який був би ізольований від впливу культури, не ніс би на собі відбиток такого діяння» [4, 63].

Взаємодіючи із соціумом, людина формує не лише свої уявлення про світ (свідомість), а й про саму себе (самосвідомість), виокремлює ставлення до власного внутрішнього світу і приймає себе, формуючи самооцінку, утверджуючи напівусвідомлені установки готовності до сприймання навколишнього довілля і себе в ньому (позитивна або негативна Я-концепція) [1; 5; 6]. У підсумку, якщо в людини розвинута позитивна Я-концепція, то соціально-правове довілля лише підсилить її, стимулюючи якісніше та відповідальніше виконання нею своїх обов'язків перед суспільством.

Вагомо розширює поле розуміння проблематики Я-концепції теорія самоефективності А. Бандури, що концептуально охоплює дослідження самоповаги, відчуття власної гідності, локусу контролю та виявляє глибинні пласти розуміння людської природи в культурно зорієнтованому доквіллі тощо. Зокрема, визначаючи локус контролю, котрий актуально притаманний особі (інтернальний чи екстернальний), встановлюється рівень її самооцінки, у т. ч. й самоповаги. Наприклад, доведено, що люди із «високою самоефективністю наполегливіші, ефективніше виконують роботу» [2, 74], успішніші, оптимістичніші, мають адекватно зорієнтовані самооцінки та приймають позитивно свій Я-образ [3]. У зв'язку з цим логічно погодитись, що теорія самоефективності А. Бандури конкретизується в концепції колективної ефективності. Остання розкриває не лише самопізнання, самоставлення тощо, а й взаємопізнання, взаєморегуляцію, взаємоосягання особистостей між собою у культурно-правових відносинах.

Зазначимо, що вдало збагачує науковий зміст феномену Я-концепції підхід Д. Мацумото, котрий обстоює позицію як А. Бандури, так і Е. Еріксона: культура має визначальний вплив на форми людської активності та їхні Я-концепції (рис.). Закономірно, що науковець пропонує «модель впливу культури на дії, поведінку, думки і відчуття людини посередництвом Я-концепції, а вона, зі свого боку, спричиняє її індивідуальну поведінку в соціумі» [3, 56].

Рис. Модель непрямого впливу культури на дії, поведінку, думки і відчуття людини засобом Я-концепції (за Д. Мацумото).

Американський психолог Девід Мацумото, вивчаючи співвідношення культури і психології, пише, що саме цінності, установки, поведінка, норми здійснюють визначальний вплив на Я-концепції громадян. Вони водночас удіяльнюють як їхню когнітивну здатність, зміст та особливості перебігу емоційних, мотиваційних і вольових процесів, а також багатоопосередковують становлення модальностей Я-концепції особистості. Усе це відбувається в кожного відповідно до того соціально-правового поля суспільства (культурні знаки, соціальні норми, значення, смисли буття, сенси життя тощо), де народжується і розвивається людина. Відтак кожен з нас відрізняється не лише відмінними Я-концепціями, котрі спричинюються усталеним, історично-сформованим, культурним устроєм, а й похідними від них модальностями.

Водночас Х. Маркус і С. Кітаяма пропонують для порівняння два альтернативних конструкти або модальності Я-концепції – «незалежне Я» і «взаємозалежне Я». У першому випадку, як відомо, людина зосереджується на своїх внутрішніх властивостях, потребах, бажаннях, рисах, здібностях і сприймає світ через власне Я; у другому – вона знаходиться у взаємозалежності, тобто приймаючи будь-яке рішення, зважає на думку близьких людей [7]. Ці дві модальності вочевидь мають як свої переваги, так

і недоліки, оскільки формуються у різних культурах і у відповідному правовому полі.

Особи із взаємозалежними Я реалізують у відносинах переважно морально-духовну взаємодію, що насичує часопростір співчуттям, порозумінням, взаємодопомогою тощо [6]. Крім того, «залежність – це не обов'язково безпомічність чи неможливість контролювати ситуацію. Часто під цим розуміють взаємозалежність. А це означає, що особа вміє цінувати близькі стосунки, бути чуйною, відповідальною стосовно інших, надавати й отримувати підтримку. Іншими словами, це здатність визначати самих себе не лише як унікальну духовну самість, а й як союзника значущих людей» [2, 253, 254]. Натомість люди із незалежними Я виявляють «свободу, пишаються своїми особистісними досягненнями, їхня поведінка характеризується спонтанністю тощо», але серед них, водночас, спостерігається «більше випадків самотності, розлучень, убивств і стресових та депресивних станів» [2, 253]. Отож незалежне Я людини корелює із ознаками індивідуалізму, який властивий країнам, де панує добробут, урбанізм, інтенсивний вплив засобів масової комунікації (наприклад, США), а взаємозалежне – із характеристиками колективізму (поціновується, скажімо, взаємодопомога, емпатія та ін.).

Для того щоб гармонізувати переваги й недоліки між пси-хокультурними відмінностями сформованого незалежного та взаємозалежного Я, крос-культурні дослідники обґрунтовують «концепцію комунітаріанізму». Остання обстоює ідею про збалансування колективістських (підключення про довілля) та індивідуалістських (самоповага) прав. І справді, якщо виховувати підрастаюче покоління на засадах самодовіри, внутрішньої свободи, толерантності до соціуму, то імовірність формування не лише позитивної Я-концепції молоді істотно зросте, а вона згармонізується і набуде характеристик «позитивно-гармонійної Я-концепції, що охоплює не три (за Р. Бернсом), а чотири складові: когнітивну (Я-образ), емоційно-оцінкову (Я-ставлення), вчинково-креативну (Я-вчинок), спонтанно-духовну (Я-духовне)» [5, 182-250].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс; пер. с англ. – М.: Прогрес, 1986. – 421 с.
2. Майерс Д. Социальная психология / Д. Майерс; пер. с англ. – СПб.: Питер, 1996. – 684 с.
3. Мацумото Д. Психология и культура / Д. Мацумото. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. – 416 с.
4. Степин В. С. Культура / В. С. Степин // Вопросы философии. – 1999. - №8. – С.61-71.
5. Фурман А. В., Фурман (Гуменюк) О. Є. Психологія Я-концепції / А. В. Фурман, О. Є. Фурман (Гуменюк). – Навчальний посібник. – Львів: Новий Світ-2000, 2006. – 360 с.
6. Фурман О. Є. (Гуменюк О. Є.) Психологія Я-концепції / О. Є. Фурман (О. Є. Гуменюк). – Навчальний посібник. – Тернопіль: Економічна думка, 2004. – 310 с.
7. Markus H. R., Kitayama S. Cultural variation in self-concept. In G. R. Goethals, J. Strauss (Eds.) *Multidisciplinary perspectives on the self*. – New York: Springer-Verlag, 1991.